

ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ХІТАРСЬКОГО ЗБІРНИКА І ПОЛОВИНИ XVIII СТОЛІТТЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (50)

УДК 811.161.2'36-112

DOI: :10.24144/2663-6840/2023.2(50).21–27

Бичкова Т. Фонетичні особливості Хітарського збірника I половини XVIII століття; кількість бібліографічних джерел – 6; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню фонетичних явищ, засвідчених у рукописному збірнику I пол. XVIII ст. із села Хітар Стрийського повіту. Пам'ятку знайшов та опублікував частину рукопису В. Гнатюк (1897), а згодом І. Франко дослідив її зміст у праці «Карпато-руське письменство XVII–XVIII вв.» (1900). Проте об'єктом лінгвістичного дослідження пам'ятка не була. Метою статті є аналіз фонетичних особливостей Хітарського збірника, зокрема тих, що засвідчували нормування фонетичної системи української мови у I пол. XVIII ст. У підсистемі вокалізму виявлено низку загальномовних явищ, історично перспективних, які стали нормою української літературної мови: зміна *[ĕ] (ĕ) на [i]; злиття [i], [y] (ы) в [и]; зміна *[o], *[e] на [i] у новозакритих складах; перехід [e] в [o] після шиплячих перед історично твердими приголосними; чергування у – в як наслідок зміни [в] на [ў] та [у]. Дослідження консонантизму дозволило з'ясувати найважливіші явища, що є показовими з погляду унормування фонетичної системи у зазначений період: регресивна асиміляція за дзвінкістю / глухістю, способом та місцем творення; прогресивна асиміляція звука [j] передньоязиковими палаталізованими приголосними; дисиміляція приголосних; зміна [л] на [љ]; спрощення в групах приголосних; епентетичний [j] та протетичні [в], [г] тощо. Проте досить часто живомовні риси затемнені церковнослов'янсько-книжною правописною традицією. Незважаючи на традиційність орфографії, в аналізованій пам'ятці чітко відображені не лише явища загальномовні, а й основні риси південно-західного наріччя (вони часто виступають паралельно з тими, що стали нормою літературної мови), зокрема бойківських говірок, на території поширення яких і був написаний Хітарський рукопис. Фіксація на письмі особливостей діалектного мовлення свідчить про руйнування книжних традицій в тогочасній літературно-писемній практиці. Проте говіркові риси, засвідчені у пам'ятці, потребують окремого дослідження. Проведений аналіз фонетичних особливостей Хітарського збірника доводить, що на західноукраїнських землях у I пол. XVIII ст. відбувалися живомовні процеси, спільні для усєї української мовної території.

Ключові слова: фонетична система, вокалізм, консонантизм, загальноукраїнські риси, південно-західне наріччя, бойківський говір, Хітарський збірник.

Постановка проблеми. Основним джерелом історико-лінгвістичних студій є пам'ятки письма, які дають можливість простежити розвиток мовної системи. Писемна спадщина XVIII ст. із західноукраїнських теренів репрезентована передусім рукописними збірниками, дослідження яких на сьогодні залишається одним з актуальних завдань українського мовознавства. Адже саме рукописи, надзвичайно різноманітні за своєю жанровою специфікою (учительні Євангелія, житія, апокрифи, повчання, легенди, повісті тощо), яскраво відображають особливості пізньосередньоукраїнської мови. До таких пам'яток належить і Хітарський збірник I пол. XVIII ст. Цей рукопис, що містить оповідання про Александра Македонського (більш відома назва «Александрія») та дев'ять легенд, ще не був об'єктом лінгвістичного вивчення.

Аналіз досліджень. Пам'ятки середньоукраїнської доби (XV–XVIII ст.), рукописні та стародруки, стали джерельною базою для різноаспектних досліджень української мови зазначеного періоду (лексика і фразеологія, фонетична і граматична системи, правописні традиції, формування української літературної мови на народній основі, говіркові особливості тощо) і неодноразово потрапляли у поле зору таких мовознавців, як Т. Видайчук, Д. Гринчишин, С. Гриценко, В. Денисюк, Г. Дидик-Меуш, У. Добосевич, У. Єдлінська, І. Керницький, Х. Макович, Н. Маліневська, В. Мойсієнко, В. Нім-

чук, І. Огієнко, В. Передрієнко, Л. Полнога, І. Чепіга, Г. Чуба та ін.

Рукописний збірник із с. Хітар Стрийського повіту (Львівська обл.) став відомим завдяки В. Гнатюкові, який знайшов пам'ятку у 1895 р. під час однієї зі своїх фольклористичних експедицій на Бойківщину, а 1896 р. у співавторстві з І. Франком на сторінках «Записок НТШ» подав «тимчасові відомості» про неї: інформацию про власників рукопису, палеографічні особливості тощо [Гнатюк, Франко 1896]. Дослідник установив, що збірник був укладений до 1743 р. У 1897 р. В. Гнатюк опублікував та проаналізував дев'ять легенд із пам'ятки. При цьому вчений зробив важливе зауваження про мову рукопису, вказуючи на її народнорозмовний характер та зазначаючи, що «з цілого збірника пробивається дуже виразно змагане до введення в літературу мови народної; се річ дуже важна супроти загально розширеної у нас думки, що змаганя сі появились доперва в нашім віці, а ціла література давніша писана мовою далекою від народної» [Гнатюк 1897, с. 3]. У контексті карпаторуської літератури XVII–XVIII ст. дослідив рукопис І. Франко у праці «Карпато-руське письменство XVII–XVIII вв.», докладно проаналізувавши «Александрію» [Франко 1900, с. 80–91]. Дослідник зауважував, що весь корпус літератури з Карпатського регіону відзначався великою популярністю серед народу [Франко 1900, с. 4], а отже, більшість текстів були написані жи-

вою народною або близькою до неї мовою. З-поміж пам'яток пізньосередньоукраїнського періоду Хітарський збірник виокремив і Ю. Шевельов. Він зазначив, що цей рукопис разом з деякими іншими збірниками XVIII ст., які вчений відніс до жанру повісті, написано «простою мовою, застосованою з більшою чи меншою консеквентністю, проте мають вони й певне локальне діалектне забарвлення» [Шевельов 2002, с. 904]. Інших згадок про мову рукопису не знаходимо.

Мета статті, завдання. Метою статті є аналіз фонетичних особливостей Хітарського збірника, зокрема тих, що засвідчують нормування фонетичної системи української мови у I пол. XVIII ст. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) дослідити підсистеми вокалізму та консонантизму досліджуваної пам'ятки; 2) з'ясувати ступінь вияву тих звукових явищ, які згодом стали нормою української літературної мови. Дослідження пам'ятки виконано за публікацією В. Гнатюка «Легенди з Хітарського збірника (I-ої пол. XVIII в.)» [Гнатюк 1897].

Методи та методика дослідження. Для виконання поставлених завдань застосовано передусім описовий метод, а також методи аналізу, систематизації та порівняльний метод.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає В. Передрієнко, тексти другої половини XVI–XVIII ст. «з погляду повноти, об'єктивності відбиття в них живого народного мовлення можна поділити на дві основні групи: 1) тексти, у яких це мовлення виступає мовною основою; 2) тексти, у яких воно присутнє у вигляді лише більших або менших нашарувань» [Передрієнко 2001, с. 51]. Саме до пам'яток першої групи належить аналізований нами рукопис, він яскраво репрезентує загальноукраїнські фонетичні явища, що згодом стали вимовними нормами нової української літературної мови.

Підсистема вокалізму. Голосний [і], що розвинувся із праслов'янського *[ĭ], у Хітарському рукописі найчастіше передано літерою **ѣ** (ять). Зокрема традиційними є такі написання із кореневим **ѣ**, як-от: *повѣсть* [Гнатюк 1897, с. 4] (далі посилання на це видання в тексті статті подаємо вказуючи лише сторінки у дужках), *не повѣдал* [с. 4], *мѣсто* [с. 4], *чоловѣка* [с. 4], *ся свѣтитъ* [с. 5], *вѣсть* [с. 5], *бесѣдовали* [с. 6], *на обѣдъ* [с. 6], *вмѣсто* [с. 7], *сѣлъ* [с. 7], *вѣцовати* [с. 7], *вѣрный* [с. 7], *насмѣвал ся* [с. 9], *обѣцал* [с. 10], *за грѣхи* [с. 10], *добродѣю мой* [с. 10], *все цѣло* [с. 13], *дороцѣного* [с. 17], *грѣти* [с. 20], *бесѣдою* [с. 21], *бѣдный* [с. 21], *смѣсиль* [с. 21], *дѣточки* [с. 23], *стѣну* [с. 24], *ѣсти хлѣбъ* [с. 28], *слѣпа* [с. 30], *нѣма* [с. 30], *едну рѣку* [с. 33], *у лѣсъ* [с. 33], *с того мѣсяця* [с. 33], *дѣло* [с. 33], *тѣло* [с. 36], *на вѣру* [с. 37], *пѣсни* [с. 37], *побѣдишь* [с. 38] тощо.

Графемою **ѣ** позначено й ранні рефлекси звука *[ĭ] – його перехід в [і] (а пізніше й у високо-середній [и]) перед складом із наголошеним [і], напр.: *з дѣти[но]ю* [с. 12], *по дѣтинѣ* [с. 32], *дѣтину* [с. 34]. Проте фіксуємо і форми, в яких у зазначеній позиції вже закономірно вживається **и**, напр.: *дитина* [с. 12], *дитини* [с. 13], *дитя* [с. 32].

Послідовно вживається **ѣ** на позначення [і] (< *[ĭ]) у суфіксі вищого або найвищого ступеня порівняння прикметників, напр.: *кролю найяснѣйши* [і] [с. 4], *моцнѣша и славнѣша* [с. 14], *силнѣшого* [с. 16], *ровнѣшого* [с. 20], *найяснѣший* [с. 23], *чеснѣшую* [с. 38]. Таку ж регулярність спостерігаємо і в суфіксі наказового способу дієслів незалежно від їх належності до колишніх класів: *ходѣме* [с. 5], *гонѣте* [с. 11], *гасѣте мѣсто* [с. 11], *стерезѣте* [с. 11], *идѣте* [с. 12, 23], *поберѣмо ся* [с. 17], *служѣте* [с. 27], *снѣте* [с. 33], *идѣт* [с. 33], а також в інфінітиві та формах минулого часу, напр.: *смотрѣти* [с. 6, 13], *претерпѣти* [с. 13], *терпѣти* [с. 13]; *розумѣвъ* [с. 6], *хотѣли* [с. 10, 22], *ошалѣвъ* [с. 12], *згорѣло* [с. 12], *не хотѣвъ* [с. 13], *присмотрѣли* [с. 17], *тобѣ потемнѣло* [с. 17], *сѣдѣвъ* [с. 31].

Флексії із голосним [і], як етимологічні (< *[ĭ]), так і аналогічного походження, переважають у формах родового, давального, місцевого відмінків однини, називного, знахідного множини іменників I відміни: *межи крамнѣвъ* [с. 4], *жонѣ* [с. 5], *по служѣбѣ* [с. 6], *по правѣбѣ* [с. 10], *свѣчѣ* [с. 11], *в хорѣбѣ* [с. 13], *удовѣцѣ* [с. 15], *на войнѣ* [с. 15], *до ... старого судѣ* [с. 21], *сукнѣ* [с. 23], *оу плахтѣ* [с. 23], *до ... столицѣ* [с. 25], *в полатѣ* [с. 26], *свинѣ* [с. 33], *до землѣ* [с. 34], *три душѣ* [с. 34], *в той хатѣ* [с. 35], *из пуцѣ* [с. 35], *о вѣрѣ* [с. 37], *на молитѣвѣ* [с. 37], *патрїярсѣ* [с. 38], а також місцевого однини, називного, знахідного множини іменників II відміни: *по обѣдѣ* [с. 4], *товарышѣ* [с. 4], *в мѣрѣ* [с. 7], *в том часѣ* [с. 12], *на ... свѣтѣ* [с. 13], *по потопѣ* [с. 16], *на ... свѣтѣ* [с. 16, 28, 35], *о ... Їовианѣ* [с. 20], *конѣ свѣлати* [с. 20], *во снѣ* [с. 25], *на дворѣ* [с. 26], *о Давидѣ* [с. 27], *оу своемѣ дворѣ* [с. 33], *оу хлѣвѣ* [с. 35], *спасай ся о Господѣ* [с. 35], *на царскомѣ дворѣ* [с. 37], *мужѣ* [с. 38]; *на твои плечѣ* [с. 5], *сѣвъ оу крѣслѣ* [с. 6], *оу ... мѣстѣ* [с. 10], *в ріцѣ[р] стѣвѣ* [с. 14], *на полѣ* [с. 14], *в богацтѣвѣ* [с. 20], *у товариствѣ* [с. 33]. І лише поодинокі приклади іменників жіночого роду колишньої *-jā-основи у формах місцевого відмінка засвідчують закінчення **-и**, етимологічне для цієї групи слів, як-от: *на столицѣ* [с. 21], *єст у пуци* [с. 30], *в той пустынѣ* [с. 31].

У відмінкових закінченнях займенників теж найчастіше фіксуємо **ѣ**, напр.: *собѣ* [с. 4, 11], *ты мнѣ дай свою* [с. 5], *тобѣ* [с. 6, 17], *к тебѣ* [с. 14], *на всѣ злыи дѣла* [с. 25], *церкви вашѣ* [с. 37], але: *ся вси поклоняют* [с. 26].

Непослідовно голосний [і] (< *[ĭ]) вживається у заперечних займенниках, до яких він у складі частки **нѣ** перейшов із неозначених. У Хітарському рукописі фіксуємо форми з **ѣ** або **ї** на позначення [і] та подекуди з **и**, напр.: *нѣко[то]рый* [с. 4], *яко нѣкто* [с. 14], *нѣгди* [с. 15, 17, 35], *нѣхто* [с. 15], *нѣколи* [с. 24], *нѣчого* [с. 15, 17, 32, 34], *нѣкогда* [с. 17], *нѣчь* [с. 18, 20, 30, 32], *нѣкотрый* [с. 27], *нѣхто* [с. 29], *нѣколи* [с. 32], а також: *никому* [с. 4, 10], *ничого* [с. 4, 5, 6], *нихто* [с. 10]. Очевидно, написання з **и** відображають діалектну вимову цих займенників у бойківських говірках – вживання на місці [і] (< *[ĭ]) голосного [и] [Хібеба 2020, с. 344].

Голосний високо-середнього підняття [и], що постав унаслідок злиття етимологічних *[i] та *[y] (ы), Хітарський збірник засвідчує сплутуванням літер **и** (*i, ĭ*) – **ы**, напр.: *пытати* [с. 5] – *станеть ихъ питати* [с. 9], *словы леснымы* [с. 7], *говорыти* [с. 12], *велможніхъ* [с. 14], *грозній* [с. 16], *жадной гостыны* [с. 17], *зостал' ... голим'* [с. 21], *дойты* [с. 22], *чы человекъ то* [с. 23], *чы мара* [с. 23], *умив его* [с. 25], *дознати судби* [с. 32]. Взаємозаміну часто можемо спостерігати в межах того самого тексту. Зокрема, у легенді «Слово о[т] патерика о покуть...» фіксуємо: *Мысливъ дияволь, що бы чинити?* [с. 11] // *Мысливъ дияволь, що бы еще учинити?* [с. 11]. Або навіть в одному реченні, як-от у легенді «Сказаніє о єдном' рыцері славном'...»: *Рече ему смерть: якъ ты мене видишь некрасную, але я красныхъ из того свѣта побираю: ... слѣныхъ, хромыхъ, старихъ, молодихъ и малихъ дѣтй* [с. 15] чи у «Сказаніи о єдном' цесарі Іовиань...»: *...и казав' випустити и выгнати и[з] замку* [с. 23].

Певною варіативністю у вживанні **и** – **ы**, однак із переважанням **ы**, відзначається дієслово **быти** ('бути'). Засвідчуємо такі його написання, як *мало быти* [с. 4], *ворогом мавъ быты* [с. 5], *било позно* [с. 21], *мало быты* [с. 24], *смутному быты* [с. 28], *хочу быти* [с. 28], *быль оу лѣсѣ* [с. 28], *отворено было* [с. 28], *випил' билъ лютую трутизну* [с. 36]. Перевага **ы** над **и** вказує, очевидно, на діалектну особливість – вимову у низці бойківських говірок заднього голосного [ы] у цьому дієслові.

Не засвідчуємо жодного прикладу заміни **и** на **ы** у відмінкових формах іменників III відміни (колишньої *і-основи): *в ночи* [с. 4], *милости* [с. 5], *в радости* [с. 7], *оу годности* [с. 7], *тяжкосты* [с. 13], *при твоей смерти* [с. 13], *тоєй смерти* [с. 14], *до смерти* [с. 24], *сповѣди* [с. 24], *гордосты* [с. 25], *до побожности* [с. 34] тощо. Так само послідовно зберігається **и** у закінченні **-ови (-єви)** іменників II відміни, напр.: *королеви повѣль* [с. 4], *товарышеви* [с. 4, 6], *королеви, панови своему* [с. 5], *дяблови* [с. 12], *синови своєму* [с. 35] та ін. Зауважимо, що й зміни **и** на **ѣ** у цих закінченнях теж не зафіксовано, що свідчить про поширення у зазначеній позиції вимови кінцевого [и].

Сплутування **ы** – **и** спостерігаємо в особових займенниках, зокрема у формах Н. в. II ос. одн. і I ос. мн., напр.: *идиши ты сей ночи красти* [с. 4], *ты по лицу оударивъ* [с. 6], *ты ми вѣрній слуга* [с. 7], *ходѣме мы до королевского замку* [с. 5], *ходѣме мы до дому* [с. 5] – *ты бо живъ будешъ* [с. 38], *ми естесмо дружина твоя* [с. 31], *ми от тебе не зостаємъ* [с. 38], *а ми не знаємъ, коли онъ поишов* [с. 26]. Порівн. також паралельне вживання **ы** – **и** у Н.в. III ос. мн.: *вы Бога святого просіте* [с. 17], *щожъ вы за черць* [с. 28], *увидите вы сами* [с. 31], *вы сами знаете* [с. 30] – *але ви есте человекы лукавие* [с. 17], *станте вы ту* [с. 20], *ви в ночи там прійдѣте* [с. 30]. Натомість в енклітичних формах Д. в. I і II ос. одн., широко вживаних у бойківських говірках, зворотна заміна **и** на **ы** відсутня: *не дай ми то Боже!* [с. 5], *теперь ми горкый обѣдъ* [с. 6],

я ти тото прощаю [с. 6], *ти даю покуту* [с. 10], *косою ти подотну ноги* [с. 16].

Порівняно незначною кількістю слововживань представлені зміни *[o], *[e] у новозакритих складах, утворених унаслідок занепаду зредукованих. Попри сильний живомовний вплив традиційна орфографія позначилася і на Хітарському збірнику – на місці рефлексу *[o] найчастіше фіксуємо літеру **о** – як в основах слів, так і в закінченнях, напр.: *потомъ* [с. 4, 27], *онъ* [с. 4, 10, 33], *покой* [с. 4], *под стѣну* [с. 4], *подобно* [с. 4], *мой* [с. 6, 10, 25], *горкый* [с. 6], *милость* [с. 6], *ночь* [с. 10], *попъ* [с. 11], *твой* [с. 12, 30], *кон'* [с. 13], *колце* [с. 16], *двор свой* [с. 17], *гордость* [с. 20], *поль години* [с. 22], *ровняєшь* [с. 23], *горше* [с. 24], *скроз' стѣну* [с. 25], *окропъ* [с. 25], *соколь* [с. 26], *кол'ко душъ* [с. 29], *горко* [с. 32], *позно* [с. 33], *ночлєзѣ* [с. 34], *в той хатѣ* [с. 35], *на дворѣ* [с. 37]; *вороговъ* [с. 7], *грѣховъ* [с. 10, 24], *гетманов* [с. 15], *рицеровъ* [с. 15], *воиновъ* [с. 15], *поповъ* [с. 15], *зѣбров'* [с. 32],

Але незважаючи на правописну традицію, у пам'ятці відображено й перехід *[o] в [i]. Засобом позначення цього рефлексу найчастіше виступає графема **ѣ** або рідше **и**, напр.: *даймо покѣй* [с. 4], *вѣкно* [с. 4], *не є вѣд години* [с. 13], *кѣлка лѣтъ* [с. 13], *сокѣв'его* [с. 23], *нѣхтома* ('нігтями') [с. 23], *сокѣл* [с. 25], *нѣчлѣгъ* [с. 33], *тилко* [с. 12, 34]. Фіксуємо також кілька прикладів зміни *[o] в [y], що постали, очевидно, під впливом польської мови: *дайте ми покуй* [с. 11], *сѣмъ корунъ* [с. 12], *скруз' стѣну* [с. 24].

У досліджуваному збірнику засвідчено не лише закономірний перехід в [i] етимологічного *[o] перед складом зі зредукованим, а й зміну *[o] аналогічного характеру (у наступному складі не було зредукованого) та секундарного [o], зокрема у префіксах. Так, поряд з формами *познати* [с. 6], *дойты* [с. 22], *поишли* [с. 23], *дознати* [с. 32], *увойти* [с. 5], *увойшоль* [с. 6, 11], *не возмєшь* [с. 15], *войшол* [с. 23], *оувойшол* [с. 23], *розслалъ* [с. 37] фіксуємо такі написання, як-от: *коли пѣснули* ('поснули') [с. 4], *обидрала* [с. 18], *ци пѣдєшь отол'* [с. 22], *отишоль ко Господу* [с. 31].

Перехід *[e] в [i] у новозакритому складі представлений у таких прикладах: *абы ся стерѣгъ* [с. 5], *сѣмъ корунъ* [с. 12], *камѣн'* [с. 12], *рѣч* [с. 17, 29], *стерѣгъ* [с. 27], *нѣчлѣгъ* [с. 33], *вєсѣль* [с. 38]. Крім цього, фіксуємо [i], позначений «новим ѣ» у формі *мѣч* [с. 7, 30] – порівн. у відкритому складі: *с того меча* [с. 31]. Про слово *меч* Ю. Шевельов зауважував, що воно «у середньоукраїнській мові виступало звичайно як *мѣч* [...] Це слово вийшло з ужитку в XVIII ст. і пізніше знову повернулося, вже з російської мови, зі звуком *е*» [Шевельов 2002, с. 396]. Також у середньоукраїнській мові активно вживався **ѣ** і в суфіксі **-тѣль**, що засвідчує і наш матеріал, напр.: *приятѣль* [с. 6]. Ю. Шевельов вважав, що «відновлення **-тель** має бути наслідком спільного впливу церковнослов'янської та польської мови, а також північноукраїнських говірок, де *е* поновлено на місці "нового ятя" в усіх ненаголошених складах» [Шевельов 2002, с. 395].

Хітарський збірник I пол. XVIII ст. відображає зміну [e] (< *[e], *[ь]) в [o] перед історично твердими приголосними. Найповніше вона представлена у коренях слів. Так, послідовно на місці [e] (< *[e]) вживається голосний [o] у різноманітних похідних утвореннях від давнього дієслова *шѣдль*, як-от: *пошол* [с. 4, 5], *пошоль* [с. 10], *вийшоль* [с. 4, 26], *знайшоль* [с. 4], *знайшовь* [с. 13], *увойшоль* [с. 6], *войшол* [с. 23], *оушовши* [с. 10], *пришольем* [с. 28], *перейшоль* [с. 32], *розыйшов* [с. 37]. При цьому жодного прикладу з *e* після шиплячого у подібних формах не фіксуємо. З-поміж іменників з кореневим [o] найчастіше виступають лексеми *чоловѣкъ*, *жона*, напр.: *чоловѣкъ* [с. 4, 22, 24, 34], *чоловѣка* [с. 32, 33], *чоловѣку* [с. 35], *жonoю* [с. 5, 6], *жону* [с. 13, 26], *нѣсть жоны* [с. 17], *жона* [с. 32], а також інші іменники та прикметники: *чортъ* [с. 11], *жорнами* [с. 16], *чорные* [с. 10]. Голосний [o] на місці [e] послідовно вживається у формах питально-відносного та заперечного займенників, як-от: *чого* [с. 11, 12, 23, 33], *чому* [с. 23, 29, 35], *ничого* [с. 4, 5, 6], *нічого* [с. 15, 17, 32, 33].

Зміна [e] в [o] відбувається і в деяких суфіксах, наприклад, у дієслівному суфіксі *-ова-* (< *-ева-*): *вѣшовати* [с. 7], *переночовати* [с. 10], *ночоваль* [с. 13], *роскошоваль* [с. 17], *бѣжджоваль* [с. 24], *переночовав* [с. 32], *ночовати* [с. 33], *ночовали* [с. 33], *переночоваль* [с. 35] та в іменниковому *-ок* (< *-ьк-*), напр.: *чернічокъ* [с. 30]. Форми *божого* [с. 10, 37], *божому* [с. 37], *ровнѣшого* [с. 21], *всемозущого* [с. 25] репрезентують зазначене явище у прикметникових закінченнях.

На поширеність цього явища в українській мові I пол. XVIII ст. вказують також і випадки зміни [e] в [o] аналогічного характеру (перед неспоконвічно твердими приголосними), як-от: *жонѣ* [с. 5], *ис товарышомъ* [с. 6], *мечом* [с. 15], *из плачом* [с. 24], *судби божои* [с. 32], *иниое* [с. 35].

Попри значну кількість форм з [o], у пам'ятці фіксуємо і приклади збереження [e] перед історично твердими приголосними. Зокрема, послідовно [e] виступає після [j] у непрямих відмінках особового займенника *він* (*онѣ*): *ѣму* [с. 4, 9, 12, 14, 15, 20, 23], *ѣго* [с. 5, 10, 21, 22, 33] тощо. Після шиплячих [e] вживається у таких формах, як-от: *со жenoю* [с. 7], *жена* [с. 23], *со женами* [с. 37, 38], *жены* [с. 38], *человѣкъ* [с. 10], *человѣче* [с. 12, 16], *вечера* [с. 13, 35], *шестий день* [с. 37], *чѣго* [с. 9], *залишена* [с. 10], *нашего* [с. 5], *нашему* [с. 8, 13, 27], *вашего* [с. 30] та ін. Такі написання знову ж можна пояснювати тогочасною орфографією: «традиційний (церковнослов'янський) правопис аж до XIX ст. вимагав писати *e* незалежно від фактичної вимови» [Шевельов 2002, с. 195]. Проте не можемо відкидати й діалектного впливу, позначеного на мові Хітарського рукопису, адже для частини південно-західних говорів характерне збереження [e] після шиплячих та [j].

У досліджуваній пам'ятці широко відбито чергування *у – в*, пов'язане із занепадом зредукованого і зміною [в] на [ў] та [у]. Найяскравіше таке чергування представлено у прийменниках. Так, по-

ряд із написаннями *переночуй в ней* [с. 10], *в темніцю всадити* [с. 22], *в ночи* [с. 23, 24], *в полатѣ* [с. 26], *пойшли в дорогу* [с. 33], *трутив' ... з мосту в рѣку* [с. 33], *прияль в дом* [с. 34], *впасти ... в грѣхъ* [с. 34], *в той хатѣ* [с. 35] фіксуємо такі прийменникові конструкції: *сѣвъ оу крѣслѣ* [с. 6], *оу страху былъ* [с. 10], *оу ... мѣстѣ* [с. 10], *у той хоробѣ* [с. 13], *поѣхав' оу поле* [с. 14], *колце оу землю управив* [с. 16], *у поли* [с. 20], *ускочивъ оу воду* [с. 21], *всадивъ оу темніцю* [с. 23], *оу плахтѣ* [с. 23], *оу ночи* [с. 23], *оу вокенце* [с. 24], *у полатѣ* [с. 26], *давъ ѣму жону оу руку* [с. 26], *у полѣ* [с. 27], *сам' оу собѣ* [с. 27], *оу своєи келии* [с. 29], *у колысцѣ* [с. 32, 34], *оу дорогу* [с. 32], *у тот хлѣвъ* [с. 33], *у нуци у лѣсѣ* [с. 33], *у свѣтѣ поити* [с. 34], *заверг оу море* [с. 34], *поишов' у лѣсѣ* [с. 36], *у крислѣ* [с. 38], *оу своємъ дворѣ* [с. 33].

Значно рідше відбувається чергування у формах займенника *весь* – на початку слова переважно вживається літера *в*, напр.: *на всемъ ... свѣтѣ* [с. 16], *всему свѣту* [с. 16], *по всему мѣсту* [с. 24], *на всѣ злыи дѣла* [с. 25], *всѣхъ грѣховъ* [с. 25], *ся вси поклоняют* [с. 26], *через всю ночь* [с. 28], *всѣ грѣхи* [с. 29], *всему створенію* [с. 34], *по всѣхъ християнохъ* [с. 37], *всѣхъ людей* [с. 37]. Фіксуємо лише один приклад із початковим *у*: *перед усѣхъ приходити* [с. 28], а також кілька написань зі сполученням *ув*, як-от: *на увесь свѣтѣ* [с. 16], *увесь избитый* [с. 25], *увес' свѣт'* [с. 32].

Дієслово *взяти* тільки один раз вжито з *в*: *от него взявъ* [с. 35]. У всіх інших випадках виступає [у], напр.: *узьяль* [с. 4], *оузьяль* [с. 7, 25], *оузьявши* [с. 7, 26], *узьявъ* [с. 12, 21, 30, 34, 35], *оузяти* [с. 14, 34], *я оузьяла* [с. 16], *узьявши* [с. 30], *оузьял'* [с. 32]. Дієслово *встати* теж найчастіше фіксуємо з *у* (*оу*), напр.: *устан' твоя милость* [с. 10], *оустанѣ* [с. 12], *установи* [с. 13, 31, 33, 38], *установѣ* [с. 26], *оустанови* [с. 28, 32], *установи порану* [с. 33], і лише три рази вживаються форми з *в*: *вставши* [с. 21, 23, 24].

Крім цього, у на місці *в* засвідчують такі слововживання: *удовѣцѣ* [с. 15], *ускочивъ* [с. 21], *казаль оувести до себе* [с. 6], *оувѣль его* [с. 25], *увойти оу замокъ* [с. 5], *оувойшол* [с. 23], *оувойшла оу полату* [с. 23], *увоишовши* [с. 33].

Якщо [в] переходить в [у] досить часто, то етимологічний [у], як правило, змін не зазнає, напр.: *украсти* [с. 4], *оударивъ* [с. 6], *умру* [с. 20], *удавиль* [с. 32], *оупросити и умолити* [с. 18], *убивъ бы* [с. 35], *удавивъ* [с. 34], *угостивъ* [с. 32], *оуже* [с. 23], *оумывати* [с. 30], *уснули* [с. 32], *убояв ся* [с. 32], *оуморив'* [с. 32], *оучинилъ* [с. 26], *упросили ся* [с. 32], *указавъ путь* [с. 33], *утопив* [с. 33] та ін., але *огень втече* [с. 11].

Підсистема консонантизму. Досліджувана пам'ятка репрезентує наслідки регресивної асиміляції, зумовленої занепадом зредукованих. Асиміляція глухого приголосного перед дзвінким передусім позначилася на прийменнику / префіксі з (< *сь*, *изъ*), напр.: *з дѣти[но]ю* [с. 12], *збирати* [с. 6], *згорить* [с. 11], *згорѣло* [с. 12], *збитый* [с. 23], *ми ся здаєт* [с. 26], *згинуль* [с. 35], *ся здало недалеко* [с. 36]. Крім цього, зазначене явище поширилося на

позицію перед сонорними: з *нїмъ* [с. 11], з *межи нас* [с. 23], *Богородиця из Михаилом* [с. 25], з *межи нихъ* [с. 26], з *радостию* [с. 30], з *мною* [с. 32], *трутив'єго з мосту* [с. 33]; *зняли кроля гаткы* [с. 4], *знову* [с. 16, 25, 34, 37], *звѣдаєшь* [с. 23], *змилиуй ся* [с. 24, 25, 33], *звяжу уста* [с. 29] (але кількома рядками нижче і *связати* [с. 29]), *ся зложили* [с. 37] та навіть глухими приголосними: *упавъ из коня* [с. 17], *из плачем'* [с. 17], *зкупувши ся* [с. 20], *изкушати* [с. 24], *изпалити* [с. 34], *не изпытуй* [с. 35]. Проте все ж найчастіше перед глухими виступає [с], напр.: *с тобою* [с. 23, 38], *с честию* [с. 31], *с того меча* [с. 31], *с которого* [с. 32], *с того мѣся* [с. 33]; *ся скончавъ* [с. 18], *як' ся не скупаю* [с. 20], *Богъ тя скаре* [с. 23], *не сходят* [с. 37]. У позиції перед сполученням двох приголосних (незалежно від їхньої якості) засвідчуємо паралельне вживання *зо* – *со*, порівн.: *зо мнов'ходить* [с. 6], *зо рта* [с. 11], *зо мною ся побила* [с. 14], *зо мною ходїт'* [с. 32], *изо мною ходить* [с. 33, 34], *зостав живъ* [с. 35], *зостанеш* [с. 37], а також: *со змисвым'ядомъ* [с. 5], *со злезми* [с. 10], *со гнѣвомъ* [с. 23, 28], *со слезами* [с. 37], *со всѣми* [с. 38], *со плачемъ* [с. 38], *со виштим' собором* [с. 38].

Значно рідше у Хітарському збірнику позначено на письмі асиміляцію за дзвінкістю у прийменнику / префіксі *од* (< *отъ*). Ми зафіксували лише три приклади у прийменнику: *не є вѣд години* [с. 13], *одъ цесаря* [с. 22], *изгин'од нас дябле* [с. 25]. Натомість переважають традиційні написання, напр.: *отыхъ* [с. 10], *от початку* [с. 25], *от людей* [с. 28], *от него взявъ* [с. 35]; *оттол* [с. 12], *откладай* [с. 13], *от себе отправити* [с. 33], *отвѣти* [с. 34], *отказав'* [с. 35] тощо. Одзвінчення кореневого глухого фіксуємо у таких прикладах, як-от: *здоровя* [с. 4, 24], *оу здоровлю* [с. 22], *прозбы* [с. 34].

Асиміляцію за глухістю, пов'язану із занепадом зредукованих, спостерігаємо в коренях таких слів: *зняли кроля гаткы* [с. 4], *одхнувъ тязко* [с. 5], *тяшкости* [с. 13], *нѣхтома драги* [с. 23], *поклонї'* *ся сму нїско* [с. 34], але не зазнає оглушення звук [д] у формі *одхнувъ* [с. 5].

Перед глухим приголосним відбувається оглушення звука [з] у префіксі *роз-*, напр.: *ростайме ся* [с. 5], *росказав* [с. 7], з *роскошами* [с. 14], *роскошоваль* [с. 17] *росмѣяла* [с. 17], *росповѣдалъ* [с. 18], *росказавъ* [с. 22], *роскажешь* [с. 29], *до роскошїи* [с. 29]. Хоча паралельно вживаються форми із дзвінким [з]: *розслабли* [с. 16], *розпоряжу* [с. 17], *ся роз'ходим'* [с. 33], *розсиплет' [ся]* [с. 35], а також у префіксі *без-*: *безпечне* [с. 34].

Асиміляція за місцем та способом творення представлена зміною звукосполучення [сч] > [шч] у таких формах, як-от: *щезли* [с. 10], *щезъ* [с. 12], у *щясту* [с. 7], *щастя* [с. 14], *нещасного* [с. 24]. З одного боку, намагання автора Хітарського збірника передати на письмі живою процесом, а з іншого боку, невиробленість орфографічних норм щодо написання слів із колишніми суфіксами *-ьск-* та *-ьств-*, призвели до таких форм: *Алеξανдеръ македонцкїи* [с. 16], *сѣмъ звїтѣствъ* [с. 12], *в богацтвѣ* [с. 20], *богацтво* [с. 35].

Досліджуваний збірник засвідчує зміну [л] на [ў]. Найбільша кількість прикладів репрезентує зазначене явище написанням літери *в* у дієслівних формах минулого часу чоловічого роду, напр.: *ходивъ* [с. 4], *мавъ* [с. 4, 5], *выслухавъ* [с. 5], *подслухавъ* [с. 6], *оударивъ* [с. 6], *сидѣвъ* [с. 7], *пойхавъ* [с. 10], *запаливъ свѣчѣ* [с. 11], *пропавъ* [с. 12], *похваливъ* [с. 12], *оукрѣпив' ся* [с. 12], *ошальвъ* [с. 12], *отворивъ* [с. 13], *знайшовъ* [с. 13], *надѣявъ ся* [с. 14], *поѣхав'* [с. 14, 21], *управив* [с. 16], *упавъ из коня* [с. 17], *не говоривъ* [с. 18], *плакав' и повѣдавъ* [с. 18], *повелѣвъ* [с. 20], *мусѣв'* [с. 21], *повелѣв'* [с. 21], *мешкавъ* [с. 24, 29], *оувидѣвъ* [с. 24], *умив* [с. 25], *махнувъ* [с. 26], *ся молив* [с. 27], *блиснувъ* [с. 27], *розбивавъ* [с. 29], *кравъ* [с. 29], *кровъ проливав'* [с. 29], *узаявъ* [с. 30], *подяковав* [с. 30], *сѣдѣвъ* [с. 30], *переночовав* [с. 32], *напоив'* [с. 32], *постеливъ* [с. 32], *поклонїв' ся* [с. 33], *трутив'єго* [с. 33], *утопив* [с. 33], *розумѣв'* [с. 34], *отказав'* [с. 35], *переставивъ* [с. 35], *повелѣв* [с. 37], *ся прохватив* [с. 38]. Але також фіксуємо чимало прикладів з *л*: *был* [с. 4], *изгинулъ* [с. 4], *уснулъ* [с. 4], *не повѣдал* [с. 4], *узаялъ* [с. 4], *выйшолъ* [с. 4], *пошолъ* [с. 4, 5], *сталъ* [с. 5], *почалъ* [с. 10], *видѣлъ* [с. 10], *выдержал'* [с. 12], *поставилъ* [с. 13], *пробаловал'* [с. 14], *скочилъ* [с. 14], *несмѣлъ* [с. 14], *виложилъ* [с. 16], *будоваль* [с. 16], *робил* [с. 16], *намастилъ* [с. 25], *хотѣл'* [с. 29], *нагодоваль и напоилъ* [с. 32], *мусѣлъ* [с. 34], *цѣловаль* [с. 36], *не смѣлъ* [с. 36], *розослалъ* [с. 37].

Хітарський рукопис відбиває особливості бойківського говору – вимову [ў] не лише у кінці дієслівних форм, а й іменників, як-от: *сокѣв'єго* ('сокїл') [с. 23].

Меншою кількістю слововживань представлена зміна [л] на [ў] у колишньому звукосполученні *ьл* між приголосними, напр.: *мовчить* [с. 5], *вовци* ('вовки') [с. 10], *дов'го* [с. 13], *копия довгая* [с. 16] поряд із *сполнилъ* [с. 7], *долгїи мѣч* [с. 14], *мол'чали* [с. 26]. Також систематично фіксуємо зазначену зміну у запозиченому з польської мови слові *żolnierz*: *жовнѣръ* [с. 9], *жовнѣр'* [с. 10], *жовнѣря* [с. 10], *жовнѣру* [с. 17], проте [л] зберігається у формі *малпо* [с. 12], запозиченій за посередництвом польської мови (пол. *malpa*) з німецької (нім. *Maulaffe*). Традиційними є написання з *пол*, напр.: *было о полночи* [с. 10], *пол мѣста* [с. 12], *поль години* [с. 22], *поль милѣ* [с. 35].

Результати дисимілятивних процесів у пам'ятці представлені обмеженою кількістю слів, проте виявляються послідовно. Так, розподібнення звукосполучки [кт] (< [кѣт]) у [хт] фіксуємо у питально-відносному, заперечному та неозначеному займенниках: *хто ты ест* [с. 4, 33], *хтос'* [с. 6], *нихто* [с. 10], *ци ест моцнїи хто* [с. 14], *нѣхто* [с. 15], *хтоже* [с. 20], *хто ест* [с. 23], *хто* [с. 24], *нїхто* [с. 29], і лише раз вжито форму *нѣкто* [с. 14]. Дисиміляція [чт] (< [чѣт]) у [шт] засвідчена такими прикладами, як-от: *що* [с. 4–7, 9–16, 18, 21–26, 28–30, 32–35], *щос* [с. 22, 23, 32], *щос'* [с. 15, 23], *щож* [с. 12, 24], *щожѣ* [с. 28] поряд із традиційними, проте вже рідко вживаними формами *что* [с. 13, 17], *почто* [с. 29].

Хітарський рукопис послідовно відображає зумовлені занепадом зредукованих у слабкій позиції спрощення у групах приголосних. Втрату одного з приголосних фіксуємо у таких звукосполученнях: 1) [стн] > [сн]: *слова леснымы* [с. 7], *жена его власна* [с. 23], *власный цесарь* [с. 25], *радосно* [с. 26], *чесно* [с. 35, 36], *чеснѣишую* [с. 38]; 2) [стл] > [сл]: *нежалосливая* [с. 17]; 3) [здн] > [зн]: *позно* [с. 21, 33]; 4) [стц] > [сц]: *мѣсяц* [с. 33], *мѣсце* [с. 33, 35, 36], *на томъ мѣсци* [с. 38]; 5) [рдц] > [рц]: *серце* [с. 30], *серцем* [с. 38]; 6) [рнц] > [рц]: *черцовъ* [с. 15], *чер'цѣ* [с. 28], *черця* [с. 30], *черцѣ* [с. 38]; 7) [рвш] > [рш]: *першю* [с. 6], *першихъ* [с. 16], *перших* [с. 24].

У збірнику досить обмежено репрезентовані наслідки прогресивної асиміляції звука [j] передньоязиковими палаталізованими приголосними, відтак найчастіше засвідчуємо традиційні написання, як-от: *благословеніє* [с. 10], *сказаніє* [с. 14, 20], *божїимъ повеленієм* [с. 14], *без покаянїя* [с. 16], *покаяніє* [с. 17, 31], *каменїя* [с. 17], *судїя* [с. 21], *и судїю того* [с. 21], *благословенієм* [с. 25], *житїє* [с. 28], *на покаянїє* [с. 28], *добродѣтелию* [с. 28], *благословенїя* [с. 30], *всему створенїю* [с. 34], *стоянїє* [с. 37], *прощенїє* [с. 38], а також у позиції після іншого приголосного: *смертїю* [с. 4, 7], *с честїю* [с. 8, 31], *з радостїю* [с. 30], *по причастїю* [с. 38]. Проте все ж фіксуємо кілька прикладів, у яких відображено прогресивну асиміляцію [j], напр.: *все свое орудя* [с. 14] *гнїлоє колодя* [с. 15], *одбня* [с. 21, 25, 27], *налявъ* [с. 25], *на вѣчнеє мешьканя* [с. 29]. Наведені форми репрезентують особливість південно-західних говорів української мови, зокрема й бойківських говірок, – неподовжений передньоязиковий приголосний.

Хітарський збірник виявляє варіативність у позначенні рефлексів *[dj]. У переважній більшості прикладів на місці давнього звукосполучення традиційно вживається графема *ж*, зокрема і в дієслівних формах, напр.: *по межѣ* [с. 4], *з межѣ нас* [с. 23], *з межѣ нихъ* [с. 26], а також: *я тебе поражу* [с. 6], *розпоряжу* [с. 17], *вижу* [с. 18, 21, 22, 33], *повѣжте* [с. 21], *повѣж* [с. 23, 34]. Буквосполучення *жд* фіксуємо у формах *одежды* [с. 22], *одежду* [с. 22], *оу одежду* [с. 30]. Одним прикладом (*вжджоваль* [с. 24]) засвідчено рефлекс праслов'янського *[zdj].

У словозміні як іменників, так і дієслів регулярно виявляються наслідки другої перехідної палаталізації задньоязикових приголосних, як-от: *по своєй шапцѣ* [с. 6], *на ... дорозѣ* [с. 11, 15, 24, 35], *на своѣй руцѣ* [с. 23], *по Бозѣ* [с. 24], *ночлєзѣ* [с. 25], *в руцѣ* [с. 28], *друзи* [с. 29], *у колысцѣ* [с. 32, 34], *на*

тре[то]мъ ночлєзѣ [с. 35], *патрїарсѣ* [с. 37, 38]. Окрім форм, що закріпилися як норма в українській літературній мові, у пам'ятці вживаються й архаїчні або діалектні утворення, напр.: *стерєзѣте* [с. 11], *человѣци* [с. 17], *не помози Боже* [с. 37], *вовци изъли* [с. 10].

Хітарський збірник послідовно засвідчує епентетичний [j] як засіб уникнення збігу голосних у середині слова. Він вживається як у загальних назвах, так і власних іменах, напр.: *дияволѣ* [с. 10, 32], *патрїарховѣ* [с. 15], *патрїарху* [с. 36], *патрїархою* [с. 37], *патрїархо* [с. 37], *патрїарха* [с. 38], *патрїарсѣ* [с. 38], а також: *Йякова* [с. 16], *Юліянъ царѣ* [с. 16], *Маѣмїянъ кроль* [с. 16], *Давїянъ кроль* [с. 16], *Флавіянъ* [с. 29].

Натомість приставні приголосні у пам'ятці представлені досить обмежено. Так, протетичний [в] фіксуємо лише у трьох прикладах: *вѣкно* [с. 4], *оу вокенце* [с. 24], *не є вѣд години* [с. 13]. В усіх інших словах з очікуваним [в] протеза відсутня: *до окенця* [с. 24], *окенце* [с. 24], *огнистая* [с. 15], *онѣ* [с. 26], *она* [с. 26], а також див. вище приклади з прийменником / префіксом *от* (од). Із приставним [г] засвідчено лише форму *геретиков* [с. 16] (такі написання були типовими для пам'яток XVII–XVIII ст.), але *острое* [с. 15], *острий* [с. 15], *острою* [с. 18], *острому* [с. 28].

Окрім загальнономовних звукових явищ, Хітарський рукопис засвідчує чимало рис бойківського говору, на території поширення якого була створена пам'ятка. Проте діалектні особливості збірника потребують окремого дослідження.

Висновки. Аналіз фонетичних особливостей Хітарського рукописного збірника I пол. XVIII ст. дозволив визначити найважливіші явища, що є показовими з погляду унормування звукової системи мови пізньосередньоукраїнського періоду. У пам'ятці чітко виявляються риси загальнономовні, спільні для усієї української мовної території, які закріпилися і пізніше стали нормою нової української літературної мови. Попри те, що нерідко живомовні елементи в рукописі затемнені книжною правописною традицією, проведений аналіз підтверджує, що фонологічна система української мови I пол. XVIII ст. виступає вже сформованою. У збірнику відображені не лише явища загальнономовні, а й репрезентовано основні риси південно-західного наріччя, зокрема бойківських говірок. Фіксація на письмі особливостей діалектного мовлення свідчить про руйнування книжних традицій в тогочасній літературно-писемній практиці.

Література

1. Гнатюк В., Франко І. Інтересний збірник з с. Хітара (пов. Стрийський) (тимчасові відомости). *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*. Львів, 1896. Т. 10. С. 7–13.
2. Гнатюк В. Легенди з Хітарського збірника (I-ої пол. XVIII в.). *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*. Львів, 1897. Т. 16. С. 1–38.
3. Передрієнко В. Проблеми вивчення живого народного мовлення за староукраїнськими пам'ятками другої половини XVI–XVIII ст. *Актуальні проблеми української лінгвістики: Теорія і практика*. Київ, 2001. Вип. II. С. 46–55.
4. Франко І. Карпато-руське письменство XVII–XVIII вв. Львів, 1900. 162 с.

5. Хібеба Н. Сучасні діалектні тексти з Турківщини як джерело дослідження фонетичних особливостей бойківських говірок. *Діалектологічні студії. 13: Збірник пам'яті Наталі Хобзей*. Відп. ред. П. Гриценко, Т. Ястремська; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. С. 334–359.
6. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків: Акта, 2002. 1054 с.

References

1. Hnatiuk V., Franko I. (1896) *Interesnyi zbirnyk z s. Khitara (pov. Stryiskyi) (tymchasovi vidomosti)* [An interesting Collection from Khitar (Stryi district) (temporary information)]. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni T. Shevchenka*. Lviv. T. 10. S. 7–13 [in Ukrainian].
2. Hnatiuk V. (1897) *Legandy z Khitarskoho zbirnyka (I-oi pol. XVIII v.)* [Legends from the Khitar Collection (1st half of the 18th century)]. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni T. Shevchenka*. Lviv. T. 16. S. 1–38 [in Ukrainian].
3. Peredriienko V. (2001) *Problemy vyvchennia zhyvoho narodnoho movlennia za staroukrainskymy pamiatkamy druhoi polovyny XVI–XVIII st.* [Problems in research of the spoken Ukrainian Language system of the second half of the 16th–18th centuries]. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: Teoriia i praktyka*. Kyiv. Vyp. II. S. 46–55 [in Ukrainian].
4. Franko I. (1900) *Karpato-ruske pysmenstvo XVII–XVIII vv.* [Carpatho-Ruthenian Writings of the 17th–18th centuries]. Lviv. 162 s. [in Ukrainian].
5. Khibeba N. (2020) *Suchasni dialektni teksty z Turkevshchyny yak dzherelo doslidzhennia fonetychnykh osoblyvosti boikivskykh hovirok* [Contemporary dialectal texts from Turka District as a source for studying phonetic features in the Boiko microdialects]. *Dialektolohichni studii. 13: Zbirnyk pamiati Natali Khobzey*. Відп. ред. П. Христенко, Т. Ястремська; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів. С. 334–359 [in Ukrainian].
6. Sheveliov Yu. (2002) *Istorychna fonolohiia ukrainskoi movy* [Historical phonology of the Ukrainian Language]. Kharkiv: Akta. 1054 s. [in Ukrainian].

PHONETIC FEATURES OF THE KHITAR COLLECTION (1ST HALF OF THE 18TH CENTURY)

Abstract. The article is a study of the phonetic phenomena found in the manuscript collection of the 1st half of the 18th century from the village of Khitar, Stryi district. The manuscript was discovered and partly published by V. Hnatiuk (1897), and later I. Franko studied its content in his work “Carpatho-Ruthenian Writings of the 17th–18th Centuries” (1900). However, it was not the object of linguistic research. The objective of the article is to analyze phonetic features of the Khitar collection, in particular those displaying the standardization of the Ukrainian phonetic system in the early 18th century. A number of common historically essential language phenomena which have become the norm of the Ukrainian literary language have been identified in the subsystem of vocalism: the change of *[ĕ] (ѣ) into [i]; the fusion of [i], [y] (ы) into [и]; the change of *[o], *[e] into [i] in the newly closed syllables; the transition of [e] into [o] after sibilants before historically hard consonants; the alternation *y – ъ* as a result of the change of [ѡ] into [ѣ] and [y]. The study of consonantism has identified the most important phenomena indicative of the normalization of the phonetic system in the period under study: regressive assimilation based on voicing / voicelessness, the method and place of formation; progressive assimilation of the sound [j] by forelingual palatalized consonants; dissimilation of consonants; the change of [л] into [љ]; simplification in groups of consonants; epenthetic [j] and prothetic [ѡ], [r] etc. However, quite often living language features are obscured by the Church Slavonic bookish orthographic tradition. Nevertheless, despite traditional orthography, the analyzed text clearly reflects not only common language phenomena, but also fundamental features of the south-western dialects (they often appear in parallel with those that have become the literary language norm), in particular the Boykos patois common in the territory where the Khitar manuscript was written. The fact that the features of dialect speech were noted in writing indicates the breaking of bookish traditions in the written literary practice of the time. However, patois features displayed in the text require a separate study. The analysis of phonetic features of the Khitar collection proves that in the 1st half of the 18th century western Ukrainian territories underwent the living language processes common for the entire Ukrainian language area.

Keywords: phonetic system, vocalism, consonantism, common Ukrainian features, south-western dialect, Boykos patois, the Khitar Collection.

© Бичкова Т., 2023 р.

Тетяна Бичкова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна; t.bychkova@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-3060-4150>

Tetiana Bychkova – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of History and Culture of the Ukrainian Language, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine; t.bychkova@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-3060-4150>